

Vedlegg 2

Prinsipielle drøftingar om støylandschap, friluftsliv, estetikk og universell utforming vi opphavelig utforma i sbmd med vår tidlegare

UTTALE TIL NVE FRÅ BREIM BYGDEUTVIKLINGSLAG OM VEG- OG KRAFTUTBYGGING I NYDALEN, FØRDE I JØLSTER av 31.05.2007

Dette er grunnlaget for vårt syn på tilsvarande område når det gjeld utbygginga i Sandalen i 2009, grunnlaget vi bygger vidare på i uttalen.

Kulturlandskapet i Sogn og Fjordane – eit 1000-årig støyls- og slåttelandskap

Ved første seterteljinga i Noreg i 1907 var det registrert over 10.000 støylyar i Sogn og Fjordane. Det var knapt ¼ av alle setrane i landet. Fram til 1939 gjekk talet ned til ca. 7.000, størst nedgang i Sogn (41%), minst i Sunnfjord og Nordfjord (16%). Då reikna ein at 1/3 av all mjølk i dei store mjølkekommunane som Gloppen og Breim vart produsert på støylyane, men etter 1960 gjekk det raskt attende med den aktive stølsdrifta (Tvinnereim 1997:27).

Det er truleg mindre kjent at støylyane og fjellområda også stod heilt sentralt i produksjonen av vinterfor i støylsdriftstida.

Generelt i Gloppen og Breim låg busetnaden opptil 300 m.o.h, støylsbeltet 300-900 m (variasjon i Gloppen 150-1100m). I og med at dei lågastliggande og høgastliggande støylyane vart først nedlagde, ligg det ”moderne” støylsbeltet i 400-800 m høgde.

Veg er ein føresetnad for utvikling og oppretthalding av eit verdfullt kulturlandskap. Men i vår tid må vi og sjå på støylsvegen i friluftslivsamanheng som *den korte turvegen*:

Friluftsliv – tidleg sosialisering via den korte turen

BB meiner ein i drøfting av friluftsliv i høve til kraft- og vegbygging må skilje mellom innverknad på sosialisering til friluftsliv via den korte og den lange turen.

Vi viser her til nyleg fylkeskonferanse i Førde om *Friluftsliv, livskvalitet og psykisk helse* og foredraget *Den gode turen – eit forskingsprosjekt* ved Odd Inge Vistad, NINA. Hovudpunkta han fann er i samsvar med andre undersøkingar og våre erfaringar:

Eitt grunnmønster er meir eintydig enn noko anna i materialet:

• **Grunnlaget vart lagt i barndommen, dei fyrste tur- eller naturerfaringane kom tidleg.**

Det er to typar tur (dvs. eigen innsats) som – på kvart sitt vis – ser ut til å byggje ei livsviktig bru mellom behov og utbytte:

• **Den korte, heimenære turen – kvar dagsturen**

• **Den lengre turen – oftast i fjellet – som ”går” over fleire dagar.**

Desse to formene for tur både utfyller og kontrasterer kvarandre i høve til eigen livskvalitet og eigen kvardag:

• **Den vesle turen** – gjerne fleire gonger i veka små påfyll til *trivsel og indre ”harmoni” i kvardagen*

• **Den lange turen** byggjer på det same behovet, men ”grip djupare”.

Når kvardagane har blitt ”for mange”, når det som tærer lenge har hatt overtaket på det som nærer, så trengst det kraftigare ”medisin”.

Langturen kan vere slik medisin – den fungerer som ein viktig kontrast til kvardagen.

BB si erfaring er at i vårt område står dei korte turane gard-støyl og støyl-støyl heilt sentralt i sosialisering til friluftsliv og når det gjeld å gje dei små nødvendige påfylla i kvardagen.

Målet må vere at dei små turane også gjev lyst til og føresetnad for dei lange turane. Samtidig som ein må vere klar over at *det som er små turar for enkelte er dei lange livsviktige turane for andre!*

Estetikk og universell utforming

I Breim har vi som andre stader hatt diskusjon om vegbygging over tregrensa i og med at det siste åra er bygd vegar på begge sider av riksvegen over Utvikfjellet til støylar 600-800 m.o.h. Erfaringane her er at desse "stygge" vegane er blitt det mest brukt "idrettsanlegget" i Breim. I alle fall når det gjeld barnefamiliar, eldre og andre som ikkje kan gå på smale stiar i vanleg naturterreng, og mykje turistar. Ein annan grunn fantastisk fin utsikt. Problemet er no snarare at skoggrensa er på veg oppover, slik at ein er redd for å miste utsikta om nokre år!

Einkvar veg blir i starten eit sår i landskapet. Men vi har i Gloppen lang erfaring som viser at vegane etter kvart "veks seg inn i landskapet" att, ved hjelp av naturleg vegetasjonsutvikling og omtanke i planlegging av vegane. *Etter vårt syn kan ikkje det estetiske avstandsargumentet vere til hinder for at kulturlandskapet skal kunne vedlikehaldas og vidareutviklast og for at alle skal få oppleve det.* Ein må sjølvsgt ta estetiske omsyn og gjere synlege inngrep så små som råd er.

Vi meiner dette går fram av både av retningslinjer frå styresmaktene og forskingsresultat:

Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning har t.d. nyleg laga eit felles strategidokument for landskapsforvaltning der målet er å utvikle ei landskapsforvaltning der:

- *"Landskap forvaltes og vidareutvikles slik at landskapsbilde, naturmiljø og kulturmiljø med økologiske og kulturhistoriske sammenhenger ivaretas"*
- *Helhetsvurderingar av disse sammenhengene og landskapets særprege ligger til grunn ved nasjonale, regionale og lokale beslutninger som påvirker landskapet.*
- *Mangfoldet av landskapstyper blir ivaretatt også i et langsiktig perspektiv.*

Riksantikvaren har og utforma ein *Strategi for universell utforming og kulturminne 2007-2010* der måla m.a. er:

Forvaltning av verdensarvområdene

Mål: Den norske verdensarven er, i den grad dette er mulig og forsvarlig i forhold til deres unike verneverdi, tilgjengelig for alle.

Verdiskapingsprogrammet

Mål: De sentrale aktører i pilotprosjektene har en høy bevissthet om universell utforming i planlegging og realisering av tiltak i prosjektene, når det gjelder fysisk tilgjengelighet, informasjon og utvikling av opplevelser og tjenestetilbud.

I våre kulturlandskap er støylane og støylslandskapa og støylsvegane dei sentrale kulturminna. Vi meiner at utan tilgjenge til støylane med skikkeleg veg blir formuleringane ovanfor som at *"Landskap forvaltes og vidareutvikles slik at landskapsbilde, naturmiljø og kulturmiljø med økologiske og kulturhistoriske sammenhenger ivaretas"*, om universelt tilgjenge og verdiskaping ved utvikling av opplevingar og tenestetilbod - meningslause!

Nettstaden www.naturarv.no seier det krystallklårt: *"De fleste verneområdene er imidlertid påvirket av tidligere høsting av naturen. Dette er kulturbetinget natur skapt ved styving, beiting og slått....I slike områder er*

nærvær av menneskelig aktivitet en forutsetning for å ivareta verneverdiene. Å verne kulturbetinget natur uten skjøtselstiltak er som å frede et hus uten vedlikehold.”

Leiande forskarar hevdar det same: *Hvem har ansvaret for verdensarven?* skreiv forskingssjef Norderhaug og to andre forskarar ved Bioforsk i haust, med utgangspunkt i gjengroinga av verdsarvområdet Geiranger (vedlagt):

Geiranger og mange andre bygdesamfunn, ikke minst på Vestlandet og i Nord-Norge, har langt mer enn lokal eller regional betydning.. ..

Å ivareta kulturlandskapet er å bruke det på kulturlandskapets premisser slik at man ivaretar ressursene også for framtidig næringsutvikling...'

Bruken av kulturlandskapet må fortsette hvis man skal klare å holde det i hevd og man må være klar over at "ikke-bruk" også er en form for ukritisk forvaltning av kulturlandskapet som vil redusere dets verdi.

Når det gjeld universell tilrettelegging av friluftsområde og turvegar viser vi til Direktoratet for naturforvaltning. Dei har mange gode tips når det gjeld konkret tilpasning både til funksjonshemma og personar med nedsett funksjonsevne. Direktoratet peikar og på at *"I friluftslivsområder der det ikke er mulig å tilrettelegge for rullestolsbrukere, kan det likevel være mulig å gi området en høyere grad av tilgjengelighet."*

Dette vil og gjere området betre eigna for turistar, om ein i tillegg syter for at informasjonstavler og annan områdeinformasjon på fleire språk.

Oppsummering og prinsipielle synspunkt ved kraft- og vegbygging i kulturlandskapet

- Den gode vilje: *"Det arbeides med å finne muligheter for å bevege seg i kulturminneområdene og med å gjøre dem mest mulig forståelig for alle"* (Riksantikvaren sin strategi for universell utforming og kulturminne 2007-2010)
- *Og røyndommen i det offentlege rommet: "Og med stigende, sjokkert forundring spurte jeg meg selv hvor er de alle sammen? Ifølge Norges handicapforbund er antallet funksjonshemmede i landet rundt 800.000. ...Årsaken er brutal og åpenbar: Det offentlige rom er ikke for dem"* (Waage: **(Rettighet og verdighet** Foredrag under konferansen «Universell utforming av kulturminner — et paradoks?» Voksenåsen 20/3 2007)
- *Og riksrevisjonens dom: Manglende evne til å omsette høye miljøambisjoner til konkrete tiltak har så langt preget myndighetenes arbeid med å kartlegge og overvåke biologisk mangfold og forvaltningen av verneområdene. Opptil 30 prosent av verneområdene er i dag truet, og det er mangler ved forvaltningen av disse områdene.*(Riksrevisjonens undersøkelse av myndighetenes arbeid med kartlegging og overvåking av biologisk mangfold og forvaltning av verneområder, Dokument nr. 3:12 (2005–2006))

Offentleg politikk her er klar som det går fram av saksutgreiinga i sbd med Sogn og Fjordane fylkeskommune sin *Handlingplan for auka tilgjenge for alle – universell utforming:*

Personar med nedsett funksjonsevne fannar m.a. om mange eldre menneske, og er ei veksande gruppe. Det er ei utfordring å tileigne seg auka kunnskap om denne målgruppa og kva for ønskjer og behov dei har, både når det gjeld fysisk tilrettelegging og aktivitetar. Vi treng kunnskap om universell utforming generelt og om statlege satsingar og krav. Det er behov for ein gjennomgåande, heilskapleg tenking for å betra tilrettelegginga slik at flest mogleg kan delta. Det er ei utfordring å få til eit samarbeid på tvers av etatar, organisasjonar og private næringar for å få til eit samarbeid for felles satsing. Funksjonshemma sine organisasjonar representerar store brukargrupper og dei har ein kompetanse som er viktig å få del i og som må takast med i eit breiare samarbeid på tvers.(Sogn og Fj fylkeskommune; Handlingsplan for auka tilgjenge for alle - universell utforming. Sak nr.: 06/3469-5)

Medlemmene i Breim Bygdeutviklingslag brukar ei mengd skogs- og støylsvegar. Vi ser at det er svært varierende praksis når det gjeld informasjonstavler, rasteplassar osv. og likeeins når det gjeld tilrettelegging for funksjonshemma.

Vi meiner slike vegar er og bør utformast som natur- og kulturstiar. Med stor vekt på informasjonstavler på høveleg stader om geologi, historie, natur, dyr, plantar osv. Ved slutten av "den breie veg" bør det vere god "lokkande" informasjon om tur- og opplevingsmulegheitene vidare langs "den smale sti". Legg ein inn omsyn til tilgjenge og universell utforming i planleggingsfasen, blir kostnaden liten mot å måtte ta tilrettelegginga att som ekstraarbeid i ettertid.

Vi som er 50+ i dag har kunnskap frå foreldre og beste- og oldeforeldre som vaks opp på slutten av 1800-talet/først på 1900-talet. Dei var frå barnsbein med i utmarksutnyttinga både med slått og gjeting bokstaveleg talt så høgt som det fanst grønne strå - utan kunstige områdeavgrensingar.

I vår kulturhistoriskw samanheng difor freistnader på grensedragingar i samband med vernesoner og "inngrepsfrie" område som kolonimaktene sine grensedragingar i Afrika: Heilt eller delvis vilkårlege ut frå fortidas faktiske bruk og ut frå kven som brukte dei – og opphav til strid i ettertid.

I stor grad er det høgd over havet som har bestemt den menneskelege bruken av naturen og dermed forma kulturlandskapet vi ser i dag. På våre kantar kan vi eksemplifisere dette med ein enkel analogi med eit hus:

- 1.etasjen, bygda, den faste busetnaden opptil 300-400 m.o.h
- 2. etasjen, det faste støylsbeltet, frå 300-400 opptil 800-900 m.o.h. med dagens støylyar i drift og/eller vedlikehaldne, restar av støylyar som har vore i drift siste 100 åra
- Loftsetasjen, frå om lag 800-900 til 1100-1200 m.o.h: Nederst enkelte støylyar eller restar av støylyar, ofte erstatta av enkle jakt, fiske- og sankehytter som vi og finn elles i denne "etasjen", men langt færre og meir spreidde enn i "2.etasjen".
- Taket, frå 1100-1200 m og oppover til 1400-1800 m: Mindre brukt, lite kulturminne

Norsk samfunnsdebatt har fokusert på universell utforming og tilgjenge for alle i "1.etasjen". Som vi har vist ovanfor er det aukande fokus på tilgjenge for alle vidare oppover i "det norske natur-huset".

På same måten som det no er samfunnsmessig akseptert at 2.etasjen både i private hus og offentlege bygningar ved hjelp av tilpassa trapper og heisar skal vere tilgjengeleg for alle, meiner vi "2.etasjen" også i "landskapets natur- og kulturhus" no må gjerast tilgjengeleg for alle med tilpassa veg- og andre løysingar. I første rekke må ein prioritere tilgjenge til støylsbeltet sidan støylane og støylsområda har rikaste kultur- og naturverdiane i denne "etasjen".

I prinsippet kan heller ikkje funksjonshemma nektast tilgjenge til "Lofsetasjen" og "Taket". Men her må det prinsipielle i større grad vurderast opp mot økonomi og fare for skade på dei "bærande naturkonstruksjonane" sidan naturinngrepa her gjerne blir større for å sikre tilgjenge.

Vi vonar med vår uttale å oppklare mistydingar og utfylle totalbiletet ut frå målsetjing om auka bruk ved tilrettelegging for alle, gode opplevingar og betre kunnskapar. Og gjennom dette skape holdningar hjå barn og unge slik at vårt fjell- og fjordlandskap også i framtida kan kome på toppen i "verdsarv"-kåringar av velhaldne kulturlandskap og bidra positivt både når det gjeld trivsel og næring.